

აშშ-ის ფაქტორი კანადის ახლო აღმოსავლეთის პოლიტიკაში

ლუკა ჯინჭარაძე

ამერიკისმცოდნეობის დოქტორანტი,
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი. ქ. თბილისი.
ი.ჭავჭავაძის გამზირი N1, 0179, საქართველო.
+995591508899. luka.jincharadze200@hum.tsu.edu.ge
<https://orcid.org/0009-0000-6462-0469>

აბსტრაქტი

აღნიშნულ სტატიაში განხილულია შეერთებული შტატების გავლენა კანადის ახლო აღმოსავლეთის პოლიტიკაზე. ყურადღება გამახვილებულია კანადის მონაწილეობაზე ისლამური სახელმწიფოს (ISIS), ერაყის და სირიის წინააღმდეგ მიმართულ კამპანიებზე. ხაზგასმულია, რომ კანადის პოლიტიკა, მათ შორის, ოპერაცია Impact-ში და ჰუმანიტარულ მისიებში მონაწილეობა და მისი წვლილი ISIS-ის წინააღმდეგ გლობალურ კოალიციაში, ხაზს უსვამს ქვეყნის თანხვედრას აშშ-ს სტრატეგიულ ინტერესებთან რეგიონში. კვლევა ეფუძნება აშშ-კანადის ურთიერთობებისა და კანადის ახლო აღმოსავლეთის პოლიტიკის შესახებ არსებულ სხვადასხვა წყაროს, მათ შორის, პირველად წყაროებს, კერძოდ პოლიტიკურ დოკუმენტებს, სამხედრო შეთანხმებებს და საჯარო განცხადებებს, რათა გასაგები გახდეს, თუ როგორ ახდ-

ენს შეერთებული შტატები გავლენას კანადის მიერ გატარებულ პოლიტიკაზე ახლო აღმოსავლეთში.

იმის გამო, რომ შეერთებული შტატები თანამედროვე საერთაშორისო წესრიგის, ნატოსა და გლობალური კოალიციის ცენტრშია, მან გარკვეულწილად შექმნა კანადის სამხედრო კამპანიებში მონაწილეობის კონტექსტი. საერთაშორისო წესრიგის შენარჩუნება და ალიანსების მართვა კანადისთვის არაპირდაპირი სარგებლის მიღებად და აშშ-სთან ურთიერთობის კარგ ტონად განიხილებოდა. ორმხრივი ურთიერთობები რეგიონულ სახელმწიფოებთან და მათი სტაბილურობა ასევე იყო ამ ინტერვენციის მნიშვნელოვანი, თუმცა არა მთავარი ფაქტორი.

საკვანძო სიტყვები: კანადა; აშშ; ახლო აღმოსავლეთი; ინტერვენცია; ისლამური სახელმწიფო.

შესავალი

კანადა არ არის ზესახელმწიფო და იგი იშვიათად ასრულებს გადამწყვეტ როლს ახლო აღმოსავლეთის რეგიონსა თუ მსოფლიო პოლიტიკაში. ახლო აღმოსავლეთის ხალხი ბრიტანეთისა და ამერიკელებისგან განსხვავებით კანადისადმი ღრმა პატივისცემით არის განმსჭვალული, რაც კანადის სახელმწიფოს დამატებით პრივილეგიას ანიჭებს გამოიყენოს ეს შესაძლებლობა დიპლომატიის მეშვეობით და განახორციელოს პოზიტიური ცვლილებები რეგიონში. კანადის პირველი ნაბიჯები ახლო აღმოსავლეთში მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ გაეროს გეგმის მხარდაჭერით პალესტინის დაყოფის შესახებ 1947 წელს დაიწყო. მოგვიანებით მან ხელი შეუწყო სამშვიდობო ძალისხმევას სუეცის კრიზისის დროს (1956) და მხარი დაუჭირა მრავალმხრივ დიპლომატიას, რამაც აღნიშნა კანადის ფრთხილი, თუმცა მნიშვნელოვანი ჩართულობის დასაწყისი რეგიონში. მე-20 საუკუნის ბოლოსა და 21-ე საუკუნის დასაწყისში მომხდარი გეოპოლიტიკური ცვლილებების, ტერორისტული აქტების და საერთაშორისო უსაფრთხოების გამოწვევების ფონზე, კანადის სახელმწიფო

იფო იძულებული აღმოჩნდა აქტიური პოლიტიკური ნაბიჯები გადაედგა რეგიონში, რის შედეგადაც იგი დღეს ერთ-ერთი მთავარი აქტორია ახლო აღმოსავლეთის გლობალურ უსაფრთხოებაში.

11 სექტემბრის შემდეგ, კანადის სახელმწიფო არჩევანის წინაშე აღმოჩნდა, შეერთებოდა აშშ-ს ხელმძღვანელობით სულ მცირე ოთხ სამხედრო ინტერვენციას ახლო აღმოსავლეთსა და ჩრდილოეთ აფრიკაში, მათ შორის, ავღანეთის ომის ჩათვლით (2001–2021); ერაყის ომში (2003–2011); ლიბიაში მოამარ კადაფის რეჟიმის წინააღმდეგ (2011) და ისლამური სახელმწიფოს წინააღმდეგ კამპანიაში (2014-დღემდე). გარდა ერაყის ომისა, კანადა ყველა ამ ინტერვენციაში ღიად მონაწილეობდა. როდესაც ის აშშ-ს ხელმძღვანელობით წარმოებულ აღნიშნულ სამხედრო კამპანიებს შეუერთდა, ნატოს, გაეროსა და საერთაშორისო საზოგადოებისგან მათ დასაწყებად მანდატი არსებობდა. კანადა ავღანეთის ომსა და ლიბიის ინტერვენციაში ნატოს ფარგლებში ჩაერთო, ხოლო ერაყსა და სირიაში ისლამური სახელმწიფოს წინააღმდეგ ორგანიზებული ინტერვენცია იყო საერთაშორისო კოალიციის ხელმძღვანელობით, რომელიც სახელმწიფოთა ფართო ჯგუფებს მოიცავდა. მიუხედავად იმისა, რომ ეს კონფლიქტები მხოლოდ ირიბად აისახებოდა კანადის უსაფრთხოებაზე, ამ სახელმწიფოს როგორც ლიბერალურ, ისე კონსერვატიულ მთავრობებს მრავალი მიზეზი ჰქონდათ, რომ ამ სამხედრო კამპანიებში ჩართულიყვნენ.

ორი ურთიერთდაკავშირებული მიზეზი, რომლებიც თანმიმდევრულად გამოიკვეთა სამივე კონფლიქტის დროს იყო კანადის მთავრობების სურვილი, შეენარჩუნებინათ წესებზე დაფუძნებული საერთაშორისო წესრიგი და აღქმულიყვნენ თანამოაზრე მოკავშირეების მიერ, როგორც სწორი პოზიციის მქონე წევრი. იმის გამო, რომ შეერთებული შტატები თანამედროვე საერთაშორისო წესრიგის, ნატოსა და გლობალური კოალიციის ცენტრშია, მან გარკვეულწილად შექმნა კანადის ინტერვენციებში მონაწილეობის კონტექსტი. საერთაშორისო წესრიგის შენარჩუნება და

ალიანსების მართვა კანადისთვის არაპირდაპირი სარგებლის მიწოდებად და აშშ-სთან ურთიერთობის კარგ ტონად განიხილებოდა. (Sabet, 2022:17) ორმხრივი ურთიერთობები რეგიონულ სახელმწიფოებთან და მათი სტაბილურობა ასევე იყო ამ ინტერვენციის მნიშვნელოვანი, თუმცა არა მთავარი ფაქტორი.

აღნიშნულ საერთო საქმეში კანადის კონსერვატიული და ლიბერალური მთავრობების ჩართულობის მოტივები განსხვავდება. სტივენ ჰარპერის კონსერვატიული მთავრობა უფრო დაინტერესებული იყო კანადის სამხედრო ძლევამოსილების დემონსტრირებით, ასევე პოლიტიკური ისლამისა და ანტიდასავლელი ავტორიტარული რეჟიმების წინააღმდეგ ბრძოლით. ჯასტინ ტრუდოს ლიბერალური მთავრობა კი ნაკლებად იყო მოტივირებული ამ ფაქტორებით.

როგორც ერთ-ერთმა კანადელმა ოფიციალურმა პირმა განაცხადა, კანადის მონაწილეობა ისლამური სახელმწიფოს წინააღმდეგ კოალიციაში 2014 წლიდან არის კარგი მაგალითი იმისა, თუ რამდენად მნიშვნელოვანია ქვეყნის პოლიტიკური იდეოლოგია და ასევე ის საგარეო ურთიერთობის ფაქტორი, რომელზეც დამოკიდებულია აშშ-სთან ურთიერთობა (Sabet, 2022:19). სტივენ ჰარპერის კონსერვატიული მთავრობა მცხვე შეუერთდა კამპანიას ისლამური სახელმწიფოს წინააღმდეგ. კანადის სახელმწიფოს წვლილის მთავარი ელემენტი იყო ექვსი სწრაფი, მსუბუქი და მანევრირებადი მრავალფუნქციური გამანადგურებელი თვითმფრინავი, CF-18 Hornets, რომლებიც განლაგებული იყო როგორც საბრძოლოდ, ასევე სხვა თვითმფრინავებისა და სასწავლო, საკონსულტაციო და დამხმარე მისიებისთვის (Russell, 2015).

2015 წელს, თავის საარჩევნო პლატფორმაში ჯასტინ ტრუდო კანადელ ამომრჩეველს დაჰპირდა, რომ დაასრულებდა კანადის სამხედრო ჩართულობას საჰაერო ბრძოლაში. მართლაც, ხელისუფლებაში მოსვლისთანავე მან ეს შეასრულა (Pelletier, Massie, 2017).

მეთოდოლოგია

აღნიშნული სტატია ეფუძნება ჰუმანიტარულ, პოლიტიკის და სოციალურ მეცნიერებებში მიღებულ და აპრობირებულ სხვადასხვა მეთოდს, როგორც არის, ანალიზის, ინდუქციის, პირველწყაროების, შემთხვევის, შედარების და თვისებრივი კვლევის მეთოდებს, რათა შეისწავლოს შეერთებული შტატების როლი კანადის პოლიტიკის ფორმირება ახლო აღმოსავლეთში, განსაკუთრებით მის კამპანიებში ისლამური სახელმწიფოს (ISIS) წინააღმდეგ ერაყსა და სირიაში. სტატია ეყრდნობა პირველად წყაროებს, მათ შორის სამთავრობო პოლიტიკურ დოკუმენტებს, ოფიციალურ განცხადებებს, როგორც კანადიდან, ასევე შეერთებული შტატებიდან. სტატიაში ასევე გამოყენებულია მეორადი წყაროები, როგორცაა აკადემიური სტატიები, პოლიტიკური ანგარიშები და მედიის ანალიზი, რაც კონტექსტურ ხედვას იძლევა გეოპოლიტიკური დინამიკის შესახებ, რომელიც გავლენას ახდენს კანადის ქმედებებზე ახლო აღმოსავლეთში.

მსჯელობა

როგორც ზემოთ აღინიშნა, კანადის უსაფრთხოების ინტერესები მნიშვნელოვნად იყო ჩართული „ისლამური სახელმწიფოს“ წინააღმდეგ კამპანიაში, თუმცა მისი წვლილი კოალიციისთვის გადამწყვეტი არ იყო. როგორც გამოჩნდა, წინასაარჩევნო კამპანიისას კანადის მთავრობაზე იყო მცირედი ზეწოლა, რათა მთავრობას შეეწყვიტა თავისი საბრძოლო როლი ერაყსა და სირიაში. მიუხედავად იმისა, რომ ჯასტინ ტრუდოს ლიბერალურმა მთავრობამ აღნიშნული შეასრულა და კანადელებმა შეწყვიტეს მონაწილეობა საჰაერო ბრძოლებში ერაყსა და სირიაში. მათ შეინარჩუნეს და გააფართოვეს კანადის სამხედრო ჩართულობა სხვა გზებით. ეს გამოიხატა იმაში, რომ კანადამ გაზარდა სამხედრო პერსონალი, მათ შორის, ჯარების განლაგება ფრონტის ხაზზე; საჰაერო დარტყმები; დამხმარე თვითმფრინავების მუდმივი ყოფნა მოკავშირეთა თვითმფრინავების დასაზღვევად და საწვავის შესავსებად; კანადის სახელმწიფომ უზრუნველყო ადგილობრივი პარტნიორების რაზმების გაწვრთნა. გაზარდეს სამედი-

ცინო პერსონალის ყოფნა კანადის ჯარებისა და მათი მოკავშირეების მხარდასაჭერად და ერაყში უსაფრთხოების ძალების გადამზადებისთვის; გაზარდეს სამხედრო აღჭურვილობის მიწოდება ჩრდილოეთ ერაყში მდებარე ქურთული ფემმარგასთვის⁹⁶ (Goody, 2019).

სამხედრო ძალისხმევის აღნიშნული ზრდა შერწყმული იყო რეგიონში კიდევ უფრო ძლიერ დიპლომატიურ პოლიტიკასთან, რაც სამი წლის განმავლობაში გამოიხატა 1.1 მილიარდ დოლარზე მეტ ჰუმანიტარულ თუ სხვა დახმარებით. იგი მოიცავდა სასმელ წყალს, საკვებს, თავშესაფრებს, ჯანმრთელობის, ჰიგიენისა და სანიტარული ნორმების, განათლების, ასევე ფინანსურ მხარდაჭერასა და შესაძლებლობების განვითარებას, რათა დაეკმაყოფილებინათ ლტოლვილთა ძირითადი საჭიროებები. ასევე, ინფრასტრუქტურის შეკეთება, სტრუქტურირება, დასაქმებისა და ეკონომიკური ზრდის ხელშეწყობა და სწორი მმართველობის ხელშეწყობა. (National Defence, 2023) ამრიგად, ჯასტინ ტრუდოს ლიბერალური მთავრობის მიდგომა კამპანიისადმი ისლამური სახელმწიფოს წინააღმდეგ განსხვავდებოდა მისი წინამორბედებისგან. თუმცა ტრუდოს მთავრობა აღნიშნულ რეგიონში მაინც წარმოდგენილი იყო ძლიერი სამხედრო კონტინგენტით.

ექსპერტთა გარკვეული ნაწილი აღნიშნავს, რომ ამერიკის შესაძლო უკმაყოფილება იყო მთავარი მიზეზი, რამაც კანადის სახელმწიფოს უბიძგა შეენარჩუნებინა სამხედრო როლი კამპანიაში (Sabet, 2022: 23). შესაძლოა, გაჩნდა იმის შიშიც, რომ კანადის სრული გამოთიშვა კამპანიიდან აღიქმებოდა, როგორც „გაქცევა“ და იგი შეამცირებდა მის აღქმულ სანდოობას, როგორც საერთაშორისო უსაფრთხოების პარტნიორისა. ამრიგად, ჯასტინ ტრუდოს ლიბერალურმა მთავრობამ შეასრულა წინასაარჩევნო დაპირება საჰაერო ბრძოლის შეწყვეტის შესახებ, და ისინი ელოდნენ,

---

⁹⁶ პეშმერგა, ფემმარგა — ერაყის ქურთისტანის ავტონომიური რეგიონის განკარგულებაში მყოფი სამხედრო დაჯგუფება. პეშმერგა ითარგმნება, როგორც: „ის, ვინც უპირისპირდება სიკვდილს“ ან „ის, ვინც ემუქრება სიკვდილს“. სამხედრო ორგანიზაციის ფორმალურ ლიდერად ერაყის ქურთისტანის პრეზიდენტი ითვლება.

რომ შესაძლოა აშშ ყოფილიყო უკმაყოფილო ამ ფაქტით. ამგვარად, შეერთებულმა შტატებმა ჩამოაყალიბა კანადის ინტერვენციის კონტექსტი, მაგრამ აშშ-ს ზეწოლა არ იყო მთავარი ფაქტორი, რათა აეძულებინა კანადა შეერთებოდა კამპანიას ისლამური სახელმწიფოს წინააღმდეგ ან შეეწყვიტა მისი როლი საჰაერო ბრძოლაში.

რეგიონში სამხედრო ინტერვენციის გამო ლიბერალურ და კონსერვატიულ მთავრობებს შორის შესაძლო უთანხმოების კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი მაგალითია კანადის მე-20 პრემიერ მინისტრის ჟან კრეტიენის ლიბერალური მთავრობის გადაწყვეტილება, რომ არ შეერთებოდნენ ერაყში შეჭრის კამპანიას 2003 წელს. მიუხედავად ამერიკის ზეწოლისა პრემიერ მინისტრის ჟან კრეტიენის ოფიციალური განცხადებით, არ არსებობდა ერაყში შეჭრაზე გაეროს მანდატი. (Chrétien, 2003) სტივენ ჰარპერმა, მაშინდელმა ოპოზიციისა და კანადის ალიანსის პარტიის ლიდერმა, მოუწოდა კანადას ჩართულიყო ამ კამპანიაში თავისუფლების დაცვისა და მასობრივი იარაღის განადგურების გაუზრცელებლობის ხელშეწყობისთვის. ვფიქრობ, ეს შეუთანხმებლობა შეიძლება აიხსნას განსხვავებული პოლიტიკური იდეოლოგიით და აშშ-ს ფაქტორით. მაგალითად, 1998 წელს ჟან კრეტიენის ლიბერალურმა მთავრობამ მხარი დაუჭირა ინგლისურ-ამერიკული დაბომბვის კამპანიას ერაყში გაეროს უშიშროების საბჭოს აშკარა მხარდაჭერის გარეშე (Barnes, 2020: 35).

უახლეს კვლევებში გამოთქმულია ვარაუდი, რომ კრეტიენის მთავრობის გადაწყვეტილებაზე დიდი გავლენა იქონია 2003 წლის წინა საარჩევნო პოლიტიკამ. კრეტიენის ლიბერალურ მთავრობას არ სურდა კვებეკის ელექტორატის დაკარგვა, რადგან კვებეკი ისტორიულად ომის წინააღმდეგ განწყობილი რეგიონია. აღსანიშნავია, რომ კვებეკი, ლიბერალური მთავრობის საკვანძო ოლქია, სადაც მოსახლეობა ომის მომხრე არ იყო. ხოლო ალბერტას პროვინცია, რომელიც ალიანსის/კონსერვატორების ძირითადი ბაზა იყო, ინტერვენციებში ჩართვის მომხრეს წარმოადგენდა. ამგვარად, როგორც ჩანს, ჟან კრეტიენის ლიბერალ-

ური მთავრობის გადაწყვეტილება, რათა ერაყის ომისთვის საჯაროდ არ დაეჭირათ მხარი, მოტივირებული იყო პოლიტიკური იდეოლოგიისა და ლიბერალური პარტიის საარჩევნო კოალიციის მიზეზით. გასათვალისწინებელია, რომ სტივენ ჰარპერის პარტია, 2003 წელს ხელისუფლებაში რომ ყოფილიყო იძულებული გახდებოდა უფრო ფართო კოალიცია შეექმნა და შესაძლოა მასაც ლიბერალური მთავრობის მსგავსი პოზიცია დაეკავებინა. ჩვენ არ უნდა უგულვებელყოთ აშშ-ის ფაქტორი. ომის მსვლელობისას რამდენიმე თვეში კანადამ ავღანეთში შედარებით დიდი სამხედრო კონტინგენტი გაგზავნა. ეს შესაძლოა ნაკარნახევი ყოფილიყო შეერთებული შტატებისადმი მხარდაჭერის ჩვენებით, რათა შეესუსტებინათ ამერიკელების უკმაყოფილება იმით, რომ კანადა ერაყში კოალიციას არ შეუერთდა.

დასკვნა

წინამდებარე ნაშრომი გვაძლევს საშუალებას გამოვიტანოთ რამდენიმე დასკვნა ახლო აღმოსავლეთის კანადის პოლიტიკაში აშშ-ის ფაქტორის შესახებ. ამერიკული დიპლომატიური ინიციატივები, როგორცაა ბირთვული მოლაპარაკებები ირანთან და სამხედრო ინტერვენციები, ისლამური სახელმწიფოს წინააღმდეგ კამპანია, ხშირად ქმნის პოლიტიკურ გარემოს, რომელზეც კანადა ვალდებულია, რომ უპასუხოს. კანადა ზოგადად მხარს უჭერს ამ ინიციატივებსა და ინტერვენციებს, მაშინაც კი, თუ მისი წვლილი დიდი არ არის და განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც მისი პოლიტიკური გადაწყვეტილება ამომრჩეველთან ერთსულოვანია, რაზეც 2003 წლის ერაყის ომის დროინდელი პოლიტიკა მიუთითებს.

შეერთებულ შტატებს შესწევს ძალა გავლენა მოახდინოს კანადის კანონმდებლობაზე. მაგალითად ტრანსნაციონალური ქსელების მეშვეობით. უფრო მეტიც, აშშ-კანადის ეკონომიკური ინტეგრაციის მაღალი დონე და აშშ-ს ექსტრატერიტორიული სანქციების გრძელი სია ზღუდავს კანადის შესაძლებლობას გააღრმავოს ურთიერთობები აშშ-ს მიერ სანქცირებულ რეჟიმებთან ახლო აღმოსავლეთში, როგორცაა ირანი და სირია. თუმცა, მას

შემდეგ, რაც ჩამოყალიბდა თანამედროვე პოლიტიკური კონტექსტი, შეერთებული შტატები იშვიათად არის მთავარი ფაქტორი, რომელიც აყალიბებს კანადის პოლიტიკას ახლო აღმოსავლეთში და, როგორც წესი, არ ახორციელებს დიდ ზეწოლას კანადის მთავრობებზე. უფრო მეტიც, კანადას არ გააჩნია ძლიერი ეკონომიკური ან უსაფრთხოების ინტერესები რეგიონში (Heinbecker, Momani, 2007). ეს აძლევს მას შედარებით ავტონომიას და ზრდის პოლიტიკის შემუშავებაში სხვა ფაქტორების მნიშვნელობას, მათ შორის, წესებზე დაფუძნებული საერთაშორისო წესრიგის მხარდაჭერას, ალიანსის მენეჯმენტს, ორმხრივ ურთიერთობებს რეგიონის სახელმწიფოებთან.

ამრიგად, ორ ქვეყანას შორის იდეოლოგიური თანხვედრა შეიძლება მიუთითებდეს იმის ალბათობაზე, რომ კანადის მთავრობები მხარს დაუჭერენ ამერიკულ პოლიტიკას. კანადის ლიბერალური მთავრობები უფრო მეტად მხარს უჭერენ აშშ დემოკრატიული პარტიის პოლიტიკას, ხოლო კანადის კონსერვატიული მთავრობები რესპუბლიკური პარტიის პოლიტიკურ ხაზს. შესაძლოა ვივარაუდოთ, რომ სტივენ ჰარპერის კონსერვატიული მთავრობა ერაყის ომის დაწყებისას ხელისუფლებაში რომ ყოფილიყო, შესაძლოა, ბუმის ადმინისტრაციისთვის საჯაროდ გაეწიათ დახმარება და სამხედრო ძალები ერაყში გაეგზავნა. ჯასტინ ტრუდოს ლიბერალურ მთავრობას არ შეუწყვიტავს JCPOA-ს (შეთანხმება ირანის ბირთვულ პროგრამაზე) მხარდაჭერა მას შემდეგ, რაც 2018 წლის მაისში ტრამპის ადმინისტრაციამ დატოვა შეთანხმება. როგორც კონსერვატორები ვარაუდობენ, მათი ხელისუფლებაში ყოფნის შემთხვევაში, კანადის სახელმწიფო პოლიტიკა ირანის ბირთვულ პროგრამასთან დაკავშირებით, განსხვავებული იქნებოდა. (Sabat, 2022: 26)

აღნიშნული ვარაუდები ახლო აღმოსავლეთში და, ზოგადად, მსოფლიოში კანადის პოლიტიკის, ასევე, შეერთებული შტატებისა და კანადის ასიმეტრიული ურთიერთდამოკიდებულების შემდგომი კვლევის შესაძლებლობას იძლევა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- Barnes, A. (2020). „Getting it right: Canadian intelligence assessments on Iraq, 2002-2003". *Intelligence and National Security*, 925–953.
- Heinbecker P., Momani B. (2007) "Canada and the Middle East, In Theory and Practice". The Center for International Governance Innovation (cigi) and Wilfrid Laurier University Press.
- Sabet F. (2022) *Sleeping beside the Elephant: The United States in Canada’s Middle East Policy*. <https://www.graduateinstitute.ch/sites/internet/files/2022-05/SABET%2C%20Farzan%20-%20Sleeping%20beside%20the%20elephant.pdf>
- Pelletier L., Massie J. (2017) “Role conflict: Canada’s withdrawal from combat operations against ISIL”. *International Journal*. Vol. 72(3) 298–317. <https://www.jstor.org/stable/26414112?seq=1>
- C-SPAN - Jean Chrétien. *Canadian Question Period*, 2003. <https://www.c-span.org/video/?175526-1/canadian-question-period>
- Canada.ca - National Defence “Operation IMPACT”, 2023. <https://www.canada.ca/en/department-national-defence/services/operations/military-operations/current-operations/operation-impact.html>
- HillNotes - *Canada’s Military Role in Iraq*, 2019. <https://hillnotes.ca/2019/07/25/canadas-military-role-in-iraq/> Allison Goody, Library of Parliament.
- Global News – “Canadian CF-18 jets conduct 1st airstrike against ISIS target in Syria”. Andrew Russell, 8 April, 2015. <https://globalnews.ca/news/1928284/canadian-cf-18-jets-bomb-targets-in-syria-for-first-time/>